

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

از ساختار گرای قاصه

داستان از زبان حیوانات در ادبیات کهن عربی از نگاه ساختار گرای

دکتر هومن ناظمیان

مؤسسه انتشارات بعثت

تهران - بهار ۱۳۸۹

سرشناسه	ناظمیان ، هومن، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدیدآور	از ساختار گرای تا قصه : داستان از زبان حیوانات در ادبیات کهن عربی از نگاه ساختار گرای / هومن ناظمیان .
مشخصات نشر	تهران: بعثت، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	۲۰۹ ص .
فروست	انتشارات بعثت، ۶۵۴.
شابک	: ۴۰۰۰۰ ریال : ۵-۲۰-۵۱۱۶-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه : ص. ۲۵۶-۲۵۰.
موضوع	افسانه ها و قصه های عربی - تاریخ و نقد
موضوع	ساختار گرایی (تحلیل ادبی)
رده بندی کنگره	۲۵۲۰ PJA / ن ۲ الف ۴ ۱۳۸۸
رده بندی دیویی	۳۹۸/۲۰۴۲۷:
شماره کتابشناسی ملی	۹۶۸۶۲۷۱:

موسسه چاپ و انتشارات بعثت

بنیان گذار: مرحوم استاد فخرالدین حجازی

تاسیس: ۱۳۴۷ - پروانه نشر ۶۵۴

عضو رسمی اتحادیه ناشران تهران و انجمن فرهنگی ناشران دانشگاهی

نام کتاب: از ساختار گرایی تا قصه

مؤلف: دکتر هومن ناظریان

صفحه بندی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی بعثت

بهاء: ۴۰۰۰۰ ریال / نوبت چاپ: اول / پائیز ۱۳۸۹

تعداد صفحات: ۲۰۹ ص / شمارگان ۱۰۰۰ نسخه

ناظر چاپ و امور فنی: محسن میقانی ۶۶۹۶۶۶۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۱۶-۲۰-۵ ISBN ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۱۶-۲۰-۵

نشانی دفتر مرکزی: تهران، خ انقلاب، خ ۱۶ آذر، شماره ۳۶، ساختمان بعثت

کدپستی: ۱۴۱۷۹-۵۴۴۹۳ تلفن نشر و پخش: ۶۶۴۱۸۸۹۸ فکس: ۶۶۴۹۸۴۶۵

کلیه حقوق چاپ و نشر و پخش به هر صورت (اعم از ذخیره رایانه ای و یا جزوه یا کپی) برای ناشر محفوظ است.

فهرست

۵	فهرست
۱۱	پیش‌گفتار
۱۳	اهداف و کاربردهای تحقیق
۱۴	روش تحقیق
۱۵	چارچوب تحقیق
۱۷	فصل اول: ادبیات داستانی کهن عربی
۱۷	مقدمه
۱۸	قصه و ویژگی‌های آن
۲۲	قصه در دوره جاهلیت
۲۵	قصه در دوره اسلامی و اموی
۲۷	قصه در دوره عباسی
۳۳	داستان از زبان حیوانات
۳۶	خاستگاه‌ها
۳۸	فابل و ادبیات تعلیمی
۴۰	فابل و ادبیات تخیلی
۴۱	انواع فابل
۴۲	فابل در ادبیات عربی قدیم
۴۲	فابل در دوره جاهلیت
۴۴	فابل در دوره اسلامی و اموی
۴۴	فابل در دوره عباسی
۴۷	فصل دوم: شکل‌گرایی
۴۷	مقدمه
۴۹	زبان‌شناسی و نقد ادبی
۵۳	ظهور شکل‌گرایی روسی (فرمالیسم)
۵۴	اهداف شکل‌گرایان
۵۶	مبانی و خاستگاه‌ها
۶۰	سرکوب شکل‌گرایی
۶۱	دستاورد های شکل‌گرایان

۶۳	نارسایی های رویکرد شکل گرایی
۶۵	فصل سوم: ساختارگرایی
۶۷	مبانی و خاستگاه ها
۶۸	زبان شناسی ساختارگرا
۷۰	تأثیر دیدگاه های شکل گرایی
۷۲	نگرش سیستمی
۷۳	مفهوم ساختار
۷۵	اصول و روش ساختارگرایان
۷۷	اهداف ساختارگرایان
۷۸	دستاوردهای ساختارگرایی
۷۹	نارسایی های رویکرد ساختارگرایی
۸۱	فصل چهارم: روایت شناسی
۸۳	روایت
۸۶	رویکردهای روایت شناسی
۸۷	رخت شناسی (شکل شناسی)
۸۸	ولایتییر پراپ
۹۰	روشی مطالعاتی پراپ
۹۹	دستاوردهای پراپ
۱۰۰	انتقاد از روش پراپ
۱۰۳	فصل پنجم: قابل های کهن عربی در آینه ساختارگرایی پراپ
۱۰۴	قصه های منسوب به قحطان حکیم
۱۰۵	خلاصه داستان ها
۱۱۰	قصه های امثال و حکم و سایر قصه ها
۱۲۰	قصه های کلیله و دمنه ابن مقفع
۱۲۰	خلاصه داستان ها
۱۳۲	قصه های اخوان الصفا
۱۳۲	۱- قصه مناظره انسان، حیوان و جن
۱۳۶	قصه های هزار و یک شب
۱۳۶	۱- قصه انتقام بچه شیر:
۱۳۶	۲- قصه پرنده و لاک پشت:
۱۳۶	۳- ماجرای روباه و گرگ:
۱۳۷	۴- قصه باز و کبک:
۱۳۷	۵- داستان مار و مارگیر
۱۳۷	۶- ماجرای موش و راسو
۱۳۸	۷- ماجرای کلاغ و گربه
۱۳۸	۸- داستان روباه و کلاغ
۱۳۸	۹- حکایت کک و موش:
۱۳۸	۱۰- ماجرای باز ستمگر:
۱۳۹	۱۱- ماجرای خارپشت و قمری
۱۳۹	۱۲- داستان حاسب کریم الدین:

۱۴۰	۱۳- داستان بلوقیا:
۱۴۰	۱۴- ماجراهای جان شاه پسر طیفموس و جزیره میمون‌ها:
۱۴۱	۱۵- داستان الاغ، گاو و مرد بازرگان:
۱۴۲	۱۶- داستان موش و گربه:
۱۴۲	۱۷- ماجرای ماهیان:
۱۴۳	۱۸- حکایت کلاغ و مار:
۱۴۳	۱۹- ماجرای گورخر و روباه:
۱۴۳	۲۰- حکایت کلاغ:
۱۴۴	۲۱- حکایت عنکبوت و باد:
۱۴۴	۲۲- ماجرای لاک‌پشت و دراج:
۱۴۴	۲۳- داستان گنجشک و طاووس:
۱۵۱	فصل ششم: داستان از زبان حیوانات در آینه نماد و استعاره:
۱۵۱	نگاهی دوباره به چند اصطلاح
۱۵۲	تمثیل
۱۵۵	کنایه
۱۵۵	کنایه در علوم بلاغی
۱۵۵	کنایه در دانش نشانه‌شناسی
۱۵۵	نشانه
۱۵۶	شمایل
۱۵۷	نمایه
۱۵۷	علامت
۱۵۸	نماد
۱۵۸	تعاریف
۱۶۰	نماد در طبقه‌بندی چارلز سندرس پیرس
۱۶۱	ارتباط نماد با نشانه
۱۶۱	ارتباط نماد با تمثیل
۱۶۲	رابطه نماد و مجاز
۱۶۲	رابطه‌ی نماد و استعاره
۱۶۲	شباهت‌های نماد و استعاره
۱۶۳	تفاوت‌های نماد و استعاره
۱۶۴	ارتباط نماد و کنایه:
۱۶۴	انواع نماد
۱۶۴	۱- نمادهای تصویری و نمادهای ساختاری
۱۶۴	۲- نماد خاص یا شخصی
۱۶۵	۳- نماد عام یا مرسوم
۱۶۶	رمز
۱۶۶	تعاریف
۱۶۶	انواع رمز
۱۶۷	تفاوت رمز و نشانه
۱۶۷	تفاوت رمز و تمثیل

۱۶۸.....	نگاهی کلی به غادها و استعاره‌ها در فابل
۱۶۹.....	استعاره‌ها در قصه‌های منسوب به لقمان حکیم، قصص امثال و قصه‌های متفرقه
۱۷۱.....	استعاره‌ها در قصه‌های کلیله و دمنه
۱۷۳.....	استعاره‌ها در قصه‌های اخوان الصفا
۱۷۵.....	استعاره‌ها در قصه‌های هزارویک شب
۱۷۸.....	نتایج و جمع‌بندی
۱۸۰.....	حوزه‌های عمل (انواع شخصیت‌ها):
۱۸۹.....	فهرست منابع
۱۸۹.....	الف - کتاب‌های فارسی
۱۹۳.....	ب - مقالات فارسی
۱۹۴.....	ج - کتاب‌های عربی
۱۹۸.....	د - مقالات عربی
۲۰۱.....	نمایه اعلام
۲۰۵.....	نمایه اصطلاحات
۲۰۷.....	نمایه نام حیوانات

فهرست جداول

- جدول (۱): عملکرد قهرمانان و عناوین آنها در الگوی پراپ ۹۶
- جدول (۲): (عملکردها، شخصیت‌ها و انواع آنها در قصه‌های منسوب به لقمان حکیم) ۱۰۸
- جدول (۳): عملکردها، شخصیت‌ها و انواع آنها در قصه‌های امثال و داستان‌های متفرقه ۱۱۶
- جدول (۴): عملکردها، شخصیت‌ها و انواع آنها در فابل‌های حیوانات در کلیله و دمنه ۱۲۶
- جدول (۵): عملکردها، شخصیت‌ها و انواع آنها در قصه مناظره انسان، حیوان و جن ۱۳۲
- جدول (۶): عملکردها، شخصیت‌ها و انواع آنها در سایر قصه‌های اخوان الصفا ۱۳۵
- جدول (۷): عملکردها، شخصیت‌ها و انواع آنها در قصه‌ها از زبان حیوانات در ۱۰۰۱ شب ۱۴۵
- جدول (۸): انواع غناد ۱۶۵
- جدول (۹): استعاره‌ها در قصه‌های منسوب به لقمان حکیم، قصه‌های امثال و متفرقه ۱۷۰
- جدول (۱۰): استعاره‌ها در قصه‌های کلیله و دمنه ۱۷۱
- جدول (۱۱): استعاره‌های حیوانات در قصه‌های اخوان الصفا ۱۷۳
- جدول (۱۲): استعاره‌ها حیوانات در قصه‌های هزار و یک شب ۱۷۵
- جدول (۱۳): فراوانی حوزه‌های کنش در قصه‌ها ۱۸۱
- جدول (۱۴): توزیع حوزه‌های کنش میان قهرمانان و فراوانی آنها ۱۸۳

پیش‌گفتار

جهان ادبیات، دنیایی است سرشار از زیبایی و خلاقیت که در طول تاریخ پرفراز و نشیب آن، هزاران هنرمند در اقصی نقاط جهان با الهام از زندگی و امیدها و آرزوهای خویش، اندیشه و احساسات خود را در قالب اشکال متنوع ادبی بیان کرده و آثار ماندگاری برای نسل‌های پیش از خود به یادگار گذاشته‌اند. در میان شاخه‌های متعدد ادبیات، ادبیات داستانی در طی چند قرن گذشته در پرتو دگرگونی‌های شگرف در اندیشه و بینش انسان‌ها به جایگاه مهمی در جهان ادبیات دست یافته و در انتقال فرهنگ ملت‌ها نقش و سهمی انکارناپذیر پیدا کرده است و نگرش به مقوله داستان نیز در محافل ادبی، فرهنگی و علمی، نسبت به گذشته عمیقاً دگرگون شده است؛ آنچنانکه قدرت‌های سیاسی مغرب زمین، بخش مهمی از فرهنگ و تمدن خود را از رهگذر ادبیات داستانی (و ادبیات نمایشی که بر پایه داستان استوار است) در اقصی نقاط جهان مطرح می‌کنند.

در طول قرن بیستم میلادی، مطالعات، نقد و تحلیل ادبی نیز دگرگونی‌ها و تحولات بسیاری پشت سر نهاد. از آنجا که ادبیات را می‌توان از زوایای گوناگون مطالعه و بررسی نمود، صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف علمی از دیدگاه و دریچه تخصص و بینش خود به مطالعه و تحلیل آثار ادبی پرداختند و در نتیجه، رویکردهای گوناگونی مانند صورت‌گرایی روسی (فرمالیسم)، ساختارگرایی فرانسوی، پساساختارگرایی، هرمنوتیک، نقد زبان‌شناختی، روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و ... در عرصه نقد ادبی از روسیه تا فرانسه و ایالات متحده آمریکا، شکل گرفتند و این روند رو به تحول و تکامل همچنان ادامه دارد.

امروزه در پرتو تحولات گوناگون علمی و نظری، روش‌ها و ساز و کارهای متنوعی برای تحلیل در علوم انسانی و از جمله ادبیات ظهور کرده که می‌توان با بهره‌گیری از

آنها با نگاهی تازه به ادبیات، در تحلیل و فهم آثار ادبی افق‌های جدیدی گشود. در این میان، دو رویکرد صورت‌گرایی و ساختارگرایی در زمره مؤثرترین جریان‌ها در تحولات نقد ادبی قرن بیستم قرار دارند. اگرچه ساختارگرایی ریشه در زبان‌شناسی دارد، اما به سرعت به یکی از مهمترین شیوه‌های بررسی و تحلیل در عرصه‌ی هنر، ادبیات، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، اقتصاد و ... تبدیل شده است.

ساختارگرایی، روشی در مطالعات ادبی است که نه در پی داوری و ارزشیابی متون ادبی، بلکه تنها به دنبال فهم و شناخت ساختار این متون است. از دیدگاه این رویکرد، «ساختار» حاصل کلیه‌ی روابط و عناصر تشکیل‌دهنده‌ی اثر با یکدیگر و حاصل پیوندی است یکپارچه و منسجم میان همه‌ی عناصر ادبی و هنری اثر ادبی. همه‌ی اجزا و عناصر یک اثر ادبی بر پایه‌ی قواعد و اصولی خاص به یکدیگر وابسته و پیوسته هستند و در کل، بک «ساختار» را به وجود می‌آورند. از این رو برای فهم و تحلیل هر اثر ادبی باید به بررسی این ساختار پرداخت و عناصر و اجزای آن را نه جداگانه، بلکه در ارتباط و تعامل با یکدیگر و سهمی که در شکل‌گیری این ساختار دارند بررسی نمود.

تحلیل ساختارگرایی می‌کوشد برخلاف نقد سنتی، به جای تحلیل و بررسی زندگی شخصی، شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه‌ی پدید آورنده‌ی اثر، به بررسی ساختارهای ادبی، زبانی و معنایی خود آثار پردازد. بنابراین ساختار (روابط بین واحدها و اجزای متن ادبی) نقش اصلی در فهم متن ادبی دارد و بدون درک آن، نمی‌توان به شناخت و فهم متن ادبی دست یافت. به همین دلیل باید ساختار حاکم بر متن ادبی درک شود تا بتوان به شناخت و فهم علمی متن رسید.

از سوی دیگر، یکی از دستاوردهای رویکرد صورت‌گرایی، توجه به انواع ادبی بود که پیش از این، کمتر مورد توجه محققان و منتقدان قرار داشت، مانند فرهنگ عامه، قصه‌ها و افسانه‌های قدیمی، مثل‌ها، مثل‌ها و داستان‌هایی که از زبان حیوانات نقل شده است. داستان یکی از مهمترین و کهن‌ترین شاخه‌های ادبیات جهان است و یکی از انواع داستانی که از دیرباز در میان ملت‌های گوناگون رواج داشته، قصه‌هایی است که در آنها حیوانات در نقش قهرمانان حوادث و وقایع ظاهر می‌شوند و اعمال و رفتار انسانی انجام می‌دهند. این نوع داستانی از دوره‌ی جاهلیت در ادبیات عربی نیز رواج داشته و غالباً در شکل قصه‌های کوتاهی که خاستگاه ضرب‌المثل‌ها را شرح می‌دادند، یا حکایت‌های حکمت‌آمیز منسوب به لقمان حکیم و گاه داستان‌های اقتباس شده از عهد عتیق، نقل می‌شده است. در دوره‌ی اسلامی و به‌ویژه عصر عباسی، به‌ویژه در اثر ارتباط با فرهنگ و اندیشه‌ی ایرانی - که به سان پل ارتباطی میان سایر تمدن‌ها از جمله تمدن هند با تمدن عربی، اسلامی بود - بسیاری از این داستان‌ها به ادبیات عربی راه یافت و در این مسیر، تحولات گوناگونی در سبک، اسلوب و محتوای آنها به وجود آمد.

نخستین بار ولادیمیر پراپ - مردم‌شناس و زبان‌شناس روس - به تحلیل

ساختارگرایانه داستان‌های پریان روسی پرداخت و ادعا کرد نتایج حاصل از این پژوهش درباره‌ی سایر حکایت‌ها صدق می‌کند. در این پژوهش تلاش بر این است تا با الگوبرداری از روشی که ولادیمیر پراپ در تحلیل ساختاری قصه‌های عامیانه‌ی روسی به کار برده، به تحلیل ساختار قصه از زبان حیوانات در ادبیات کهن عربی (تا پایان دوره‌ی عباسی) پردازیم و با مقایسه نتایج حاصله، کارآیی الگوی پراپ را در این عرصه بیازماییم.

این پژوهش حاصل تلاش‌ها و کوشش‌هایی است که بیش از دو سال در قالب رساله دکتری نگارنده تحت عنوان «تحلیل داستان از زبان حیوانات در ادبیات قدیم عربی در چارچوب الگوی ساختارگرایی پراپ» با راهنمایی استاد ارجمند آقای دکتر خلیل پروینی در گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت مدرس به‌انجام رسید و برای نخستین بار است که در ایران چنین پژوهشی با این زاویه دید و با این گستردگی صورت می‌پذیرد و تا جایی که نگارنده اطلاع دارد، تحلیل ساختارگرایانه داستان از زبان حیوانات در ادبیات کهن عربی بر مبنی الگوی ولادیمیر پراپ در جهان عرب نیز سابقه نداشته است.

مسأله‌ی اصلی این تحقیق این است که نتایجی که پراپ در تحلیل ساختارگرایی داستان پریان روسی به‌دست آورده و آنها را قابل تعمیم به تمام حکایت‌ها معرفی کرده تا چه اندازه در تحلیل ساختارگرایی داستان از زبان حیوانات در ادبیات قدیم عربی صادق است؟

اهداف و کاربردهای تحقیق

در این پژوهش، تلاش بر این است تا با مطالعه‌ی داستان از زبان حیوانات در ادبیات کهن عربی در چارچوب الگوی ساختارگرایی پراپ، شناختی دقیق و علمی از عملکرد شخصیت‌ها، انواع آنها و ساختار این قصه‌ها، حاصل شود و همچنین نتایجی را که پراپ ادعا کرده درباره‌ی ساختار تمامی حکایت‌ها صادق است و میزان کارآیی و قابلیت‌های الگوی مطالعاتی پراپ، مورد ارزیابی و آزمون قرار گیرد. همچنین با توجه به اینکه روش پراپ به‌تنهایی برای تحلیل ادبیات داستانی کافی نیست و نیز به‌منظور تکمیل بخشی از نقایص روش پراپ، شناخت نمادهای حیوانات، تحول و سیر تکامل آنها در زمره اهداف این رساله قرار گرفت.

بررسی ساختاری این نوع داستانی که متضمن بررسی سیر تحول و تکامل آن در دوره‌های مختلف و تحلیل نمادهای آن نیز هست، ضمن آزمایش کارآیی و قابلیت‌های الگوی مطالعاتی پراپ در عرصه‌ی مطالعات ادبیات داستانی نه تنها در برابر توصیف‌های کلی، غیر علمی و سلیقه‌ای بسیاری از منتقدان و ادب‌شناسان، ما را به شناختی علمی و

دقیق از یکی از شاخه‌های مهم ادبیات داستانی کهن عربی رهنمون می‌سازد و می‌تواند زمینه‌ساز بررسی ساختارگرایانه‌ی سایر ابعاد ادبیات داستانی عربی در دوره‌های مختلف باشد، می‌تواند افق‌های جدیدی در بهره‌مندی از دستاوردهای مکاتب و رویکردهای نوین نقد ادبی در رشته‌ی زبان و ادبیات عربی فرا روی محققان قرار دهد و عرصه‌ی تحقیق در این رشته را همگام با تحول در مطالعه ادبیات ملل گسترش دهد.

روش تحقیق

این تحقیق در چهار مرحله انجام گرفته است. مراحل اول و دوم که تقریباً همزمان باهم انجام گرفت عبارت بودند از گردآوری و انتخاب نمونه‌هایی از داستان از زبان حیوانات در ادبیات کهن عربی (۱۱۰ قصه) و گردآوری اطلاعات درباره‌ی رویکردهای نوین نقد ادبی که مبنای این تحقیق را تشکیل می‌دهند یعنی صورت‌گرایی، ساختارگرایی، روایت‌شناسی، ریخت‌شناسی و الگوی پراپ. برای یافتن حکایت‌ها از زبان حیوانات، نگارنده رساله به قصه‌های پراکنده نقل شده در منابع متأخر اکتفا نمود و از همان آغاز پژوهش کوشید با مراجعه به منابع گوناگون در کتابخانه‌های مختلف به جستجوی این قصه‌ها و گردآوری آنها از منابع اصلی بپردازد. به همین منظور کتاب‌های مختلفی از جمله هفت مجلد کتاب الحيوان اثر جاحظ، کتاب‌های معتبر امثال و حکم شامل چهار کتاب «الأمثال» اثر المفضل الضبی، «جمهرة الأمثال» اثر ابو هلال عسکری، «مجمع الأمثال» اثر میدانی و «المستقصى فی امثال العرب» اثر زمخشری، چهار مجلد کتاب‌های رسائل اخوان الصفا، و نیز داستان‌های کلیله و دمنه صفحه به صفحه بررسی و جستجو شد. به همین نحو درباره‌ی مجموعه قصه‌های هزار و یک شب عمل شد و حدود دو هزار صفحه، ورق به ورق مورد جستجو قرار گرفت تا حتی المقدور داستانی در این زمینه از قلم نیفتد. در نهایت یکصد و ده قصه انتخاب و گردآوری شد که عبارتند از:

- ۱) قصه‌های منسوب به لقمان حکیم (۲۶ قصه)
- ۲) ضرب‌المثل‌های کهن عربی، و قصه‌های پراکنده در منابع مختلف: (۳۷ قصه)
- ۳) کلیله و دمنه ابن مقفع: (۲۹ قصه)
- ۴) داستان‌های اخوان الصفا: (۵ قصه)
- ۵) قصه‌های هزار و یک شب: (۲۳ قصه)

سومین مرحله، آزمایش کارآیی روش پراپ درباره‌ی قصه‌های گردآوری شده از طریق اعمال روش پراپ درباره‌ی این قصه‌ها و مقایسه نتایج حاصله با نتایج پراپ. به این منظور، عملکرد قهرمانان قصه‌ها بررسی شد و برای هر عملکرد تعریفی به اختصار در نظر گرفته و عنوانی، انتخاب شد. برای سهولت در بررسی و مطالعه قصه‌ها و نتایج،

اطلاعات گردآوری و استنباط شده، تا حد امکان در قالب سیزده جدول ارائه گردید. در مرحله‌ی چهارم، با توجه به اینکه یکی از مهمترین انتقادهای روش پراپ، عدم توجه او به مبحث دلالت‌ها و نمادها بود و از سوی دیگر، بررسی فابل که در زمره‌ی معروف‌ترین انواع ادبیات تمثیلی و نمادین محسوب می‌شود بدون تحلیل و بررسی نمادها، ناقص خواهد بود. از این روی در فصل چهارم بحثی در ارتباط با تحلیل نمادها در قصه‌های مورد بحث و سیر تحول آنها افزوده گردید.

چارچوب تحقیق

با توجه به گستردگی تاریخی و جغرافیایی ادبیات عربی که پرداختن به تمام ابعاد آن را در چارچوب یک رساله ناممکن می‌سازد و نیز به منظور جلوگیری از گسترش بیش از اندازه‌ی دامنه‌ی تحقیق و در نتیجه کاهش کیفیت و دقت علمی، چارچوب تحقیق به این ترتیب محدود گردید. از نظر نوع فابل، تنها قصه‌های منثور بررسی شد. محدوده‌ی زمانی از دوران جاهلیت تا پایان دوران عباسی و محدوده مکانی، مشرق عربی تعیین گردید و در نتیجه، داستان‌های منظوم، داستان‌های مربوط به حوزه‌ی جغرافیایی مغرب عربی (شمال آفریقا و حوزه‌ی ادبیات اندلس) و داستان‌های عصر انحطاط تا عصر حاضر از محدوده این پژوهش حذف شدند.

اگرچه بررسی نمادهای حیوانات در این قصه‌ها خارج از چارچوب الگوی پراپ قرار دارد، اما با توجه به اینکه بررسی فابل‌های حیوانات بدون در نظر گرفتن مبحث نمادها، ناقص خواهد بود و از سوی دیگر، الگوی پراپ در این زمینه کارایی ندارد، فصل ششم به بررسی نمادها در قصه‌های حیوانات اختصاص یافت و با توجه به اینکه اصطلاحاتی مانند نماد، رمز، نشانه گاه بدون آنکه شباهت‌ها و تفاوت‌هایشان به وضوح مشخص شود به اشتباه به جای هم به کار می‌روند یا باهم آمیخته می‌شوند؛ سعی شد این اصطلاحات حتی الامکان به اجمال و به روشنی تعریف و شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها با یکدیگر و با مباحث تمثیل و استعاره بررسی شود.

اگرچه شیوه‌ی پراپ از محدوده‌ی مطالعه ساختار ظاهری قصه‌ها فراتر نمی‌رود، به ژرف ساخت‌ها توجه ندارد و سایر جنبه‌های داستان مانند صفات قهرمانان، انگیزه‌ی اعمالشان، ابعاد نشانه‌شناختی قصه، زمینه‌های فرهنگی، مذهبی و اجتماعی پیدایش قصه را فرعی و پرداختن به آنها را خارج از حیطه‌ی تخصص ریخت‌شناس می‌داند، اما توانست تحولی عظیم در مبحث روایت‌شناسی به وجود آورد و به عنوان گامی نخست در این عرصه مطرح باشد. شایان ذکر است این شیوه به تنهایی قادر به بررسی داستان نیست و ضروری است با پیوند با سایر جنبه‌های داستان مانند صفات قهرمانان، مباحث نشانه‌شناختی، زمینه‌های فرهنگی، تاریخی و مذهبی شکل‌گیری قصه، کامل‌تر گردد.

به عبارت دیگر، روش تجزیه و تحلیل ساختاری به خودی خود هدف نیست، بلکه یک آغاز است؛ باید نتایج حاصل شده از این مطالعات را به جهان خارج از متن، یعنی فرهنگ یا فرهنگ‌هایی که این متون در آنها شکل گرفته‌اند پیوند داد. به هر حال به کارگیری این شیوه در بررسی حکایت‌ها و قصه‌های عامیانه در ادبیات ملت‌های گوناگون همچون فارسی و عربی، از حکایت‌های ساده و کوتاه تا قصه‌های بلند مانند سمک عیار، اسکندرنامه و سندبادنامه، از قصه‌های منفرد و پراکنده تا مجموعه داستان‌ها مانند قصه‌های کلبله و دمنه و هزار و یک شب، می‌تواند جنبه‌هایی از هنر داستان‌پردازی را که در نقد سنتی مورد غفلت قرار می‌گیرد، بکاود و آشکار سازد.

در پایان از زحمات استاد راهنمای این تحقیق آقای دکتر خلیل پروینی، و نیز آقای دکتر فردوس آقاگل‌زاده مدیر گروه زبان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس که در شکل‌گیری ایده و چارچوب این پژوهش مرا بسیار یاری کردند، آقای دکتر فرامرزی میرزایی عضو هیئت علمی دانشگاه بوعلی همدان و خانم دکتر کبری روشن‌فکر عضو هیئت علمی گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت مدرس که مشاوره تحقیق را عهده‌دار بودند و افق‌های تازه‌ای در عرصه نقد ادبی فراوریم گشودند و همچنین آقای دکتر حسینی‌قبادی عضو هیئت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی که با ژرف‌نگری و نکته‌سنجی، این جانب را در رفع معایب و کاستی‌ها یاری نمودند صمیمانه سپاسگزارم.

دکتر هومن ناظمیان
آبان ۱۳۸۷